

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻԻ 13

15 Հոկտեմբեր 1898

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԷԼԷԿԵԱՆ

Պատր Ալի Ճառտեւի Թիւ 20

1898

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

— — —

- 1 Հատուկուորք Ս. Պատարագին եւ ժամերու մատուցման Բրիստոնէութեան մատաղ տըսց մեջ.
- 2 Հնախօսական Հնդիկ Մատենագրութիւն .
- 3 Այլեանք .
- 4 Հայկական տաղաչափական գիտելիք.
- 5 Պատարագամատոյց Ս. Սահակայ .
- 6 Գանձարտնք Հայ լեզուի.
- 7 «Պատկեր» հանդես.

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Է Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Իննեւորդ Տարի

ԹԻԻ 13

15 Հոկտեմբեր 1898

Հ Ա Տ ՈՒ Կ Ո Տ ՈՐ Ք

Ս. ՊԱՏԱՐԱԴԻՆ ԵՒ ԺԱՄԵՐՈՒ ՄԱՏՈՒՑՄԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԱՂ ՏՈՌՑ ՄԷՋ

(Շարունակութիւն տես քիւ 12)

Սաղմոսերգութեանց համառօտին՝ կրճատումն եւ յապա-
ւումն՝ կը տեսնենք մեր օրերուն մէջ իսկ. Պատարագին սկզբան
քանի մը սաղմոսներու միայն մի կամ երկու կամ երեք տնա-
մունքն կը թօթովնք. ալէլուքն՝ մի տուն միայն. նոյնպէս
չատ տեղ ժամակարգութեանց մէջ եւս :

Հասարակաց ազօթքն զոր մենք այսօր ժամակարգու-
թիւն կը կոչենք, վասն զի ժամերու վրայ հաստատուած է, հին
Հարք Սաղմոսերգութիւնք կոչած են, հաստատութիւն տալով
այսու մեր բանից՝ թէ այժման ժամակարգութիւնք սաղմոս-
ասացութեան յաջորդութիւնք են, ինչպէս ըսինք ի վերոյ : Ս.
Բարսեղ՝ կանոնական ժամերն կանոն սաղմոսերգութեանց կը
կոչէ (կանոնք). իսկ Կատիանոս՝ ժողով. անշուշտ սրբոյ Պա-
տարագին նախաբանն տեսնալով սաղմոսներու քաղն :

Ի՞նչպէս՝ կը կենային հաւատացեալք ի ժողովի : —

Առաջին քրիստոնեայք արք եւ կանայք աղօթելու տանն յօտին կանգնած էին, ձեռնադրած զէպ յերկինս սակաւ ինչ, երեսն զէպ արեւելք : Այնչափ առ հասարակ էր այս՝ զի մէն մի քայլ հնութեան ձեռակերտներու մէջ՝ պատկերաք՝ դերեզմանաքարեր՝ նկարէնք՝ մանրակուճք՝ եւ այլն, հոռվմէական դեմնախորք՝ հնաշէն տաճարք՝ կը հաւաստեն զայս անկասկածելի :

Եւ ոչ միայն քրիստոնէական հոյակերաք այլ եւ հնագոյն գրիչք վկայ են ըսածնուս. Տերաուդիանոս (Ջատագով. Լ) կ'ըսէ՝ թէ Գրիստոնեայն աչք յերկինս եւ ձեռնադրած կ'աղօթէ եւ բացաւ զլիւծ : Իսկ Յդ. աղօթից ԺԱ. պարզ եւս բաղդատմամբ այսպէս կը բացատրէ. Ոչ միայն ձեռնամբարձ եմք մեք հեթանոսաց պէս՝ այլ եւ բազկատարած՝ ի յուշ Փրկչին չարչարանաց : Վկայք են Մոնտանոս Ս. Կիպրիանոսի աշակերտն, Փրուկատուոս, Աւգոստինոս եւ Եւլոգէոս, եւ այլք : Գրիստոնէից բազկատարածութեան կերպն էր արմուկն վար եւ զատակքն ծղկօք զէպ ի վեր. պարկեշտութեամբ եւ ոչ այլազաւանայ հման :

Երախայք հին եկեղեցւոյ մէջ կանգուն կեցած կ'աղօթէին հաւատացելոց հման. սակայն ոչ զէպ յերկինս յառելով աչքն այլ ի խոնարհ, վասն զի չեւ մկրտեալ՝ չունէին որդիական համարձակութիւնն առ Հայրն որ յերկինս է : Ուրախ ենք անշուշտ՝ նկատելով զի Մերայինք ցարդ անմոռաց պահպանած են այս նուիրական հաւանդ սովորութիւնն ուրիշ լազմաթիւ սրբութեանց հետ, որոց յուշն միայն բաւական է անհուն դարերու մթին յորձանքէն զաչս զէպ ի լոյսն առաջնորդել :

Սակայն յայտնի է որ յօտին կանգուն աղօթելն բացարձակ պայման չէր քրիստոնէից աղօթելուն . կը տեսնենք Փրկիչն ինքնին ծնրաղիր ի պարտիզին (Ղուկ. ԻԱ. 41). Ստեփանոս (Գործք. է 59) քարածիգ ժողովոյն համար աղօթօղ. (Գործք. ԻԱ. 5). Պաւղոս ի ծունր կ'իջնէ հաւատացելոց հետ ծովեզն . եւ այլն : Տէրունի օրինակէն սովորելով քրիստոնեայք ի ծունր խոնարհած կ'աղօթէին ի նշան սգոյ՝ տխրութեան եւ ցաւոց : Պրուտենտիայ երզն՝ որ հին քրիստոնէութեան ամենահաւատ վկայից մին է՝ այսպէս կ'ըսէ.

«Ձքեզ ձայնիւ զքեզ երգով եռանդուն

«Աղերսել անկեալ ի գութն

«Արատաւօք եւ երգովք ուսածք» :

Այս մասին գեղեցիկ հետեւութիւններ ունինք. այնպէս զի քրիստոնէութեան առաջին օրերէն հաւատացեալք սովոր էին տէրունական օրերն՝ ինչպէս են կիրակէին եւ յարութեան յիսուն աւուրքն՝ բնաւ չծնրադրել, ի նշան ցնծութեան. եւ զի միայն տէրունի աւուրց սեպհական էր Ս. Պատարագն՝ ցնծութեան աղբիւրն, ուստի՝ բնաւ չմը անսպասելի համարուած՝ ծնրադրութիւնն, որ սգոյ եւ տխրութեան աւուրց պահուած կը մնար. այսպէս են հսկման կամ պահոց աւուրքն : Այս ի գործադրութեան էր Ս. Յուստինեայ օրերուն իսկ : Տերտուղիանոս կը յիշատակէ զայդ (De Coron. milit. III). եւ Յերոնիմոս Պաւղոսի վրայ խօսելով (Մէկն. եփես. քոք. յառաջաբան) այսպէս կ'ըսէ. «Մինչեւ ց Պենտեկոստէ մնաց յեփեսոս, ցնծութեան եւ յաղթութեան օրեր՝ յորս ոչ ծուներ կը կրկնենք եւ ոչ կը խոնարհինք յերկիր (երկրպագութիւնն), այլ ընդ Տեառն յարուցեալք՝ կը համբաւանք յերկինս» : Նոյն այս սովորութիւնն Նիկիոյ ժողովոյն կանոնաց մէջ ալ դրուեցաւ :

Հրեայք օրն չորս հաւասար մասանց կը վերածէին, յորս աղօթելու համար տաճար կ'ելլէին. երրորդ, վեցերորդ, իններորդ եւ երեկոյ : Գործոց մէջէն յայտնապէս կը տեսնուի՝ զի Առաքեալք հրէական այդ սովորութիւնն ի յարդի ունէին Հաւապագօր կանխեալ ի տաճարն : Երրորդ ժամուն աղօթից պարապած պահուն զՍ. Հոգին կ'ընդունին Պենտադոստէից օրն. վեցերորդ ժամուն աղօթելու համար Պետրոս կ'ելլէ ի վերնատունն (Գործք. Ժ. 9). Ինչ երրորդ ժամուն աղօթից համար նոյն այս առաքեալ Յովնանու հետ ի տաճարն կ'երթայ. (Գործք. Գ. 1). Պաւղոս եւ Շիլա ի հասարակ գիշերի աղօթքի կը կենան. (Գործք. ԺԶ. 25) :

Քրիստոնէական աղօթից ժամերուն ընտրութիւնն յայտնապէս հրէականէն է. առաքեական զարուն վկայադիրք եւ յաջորդաբար առաջին դարերունն՝ թէ Արեւելեան եւ թէ Արեւմտեան Եկեղեցեաց համար նոյն աղբիւրն ցոյց կուտան : Տերտուղիանոս (Յղ. Պահոց) կը յիշատակէ երրորդ վեցերորդ եւ իններորդ ժամերն : Կիպրիանոս (Յղ. տէրունակ. աղօթ.) առաւօտուն՝ երեկոյին եւ գիշերային աղօթքն կ'ապսպրէ : Նոյնպէս Որիգենեայ Յղ. Աղօթից ԺԲ. Կղեմայ Աղեքսանդրացւոյ եւ այլ Հարց զրոյց մէջ կը տեսնեմք զայս :

Այլ թողլով պահ մի այս ժամասացութիւնքն՝ որ չափէն աւելի զբաղեցուցին զմեզ՝ համառօտենք աստէն Ս. Պատարաւ-
զին քննութիւնն , եւ ասպա սակաւիկ ինչ զեռ եւս խօսինք
կանոնական ժամուց չլրաց :

Պատարաւամատոյցին աղօթից կարգադրութեան մէջ հիմ-
նականն կը տեսնեմք Տէրունական աղօթքն , յայանապէս ոչ
միակն . վասն զի Ս. Յուստինոս որ առաքելոց այնչափ մեր-
ձաւորն է՝ երկրորդ զարուն քրիստոնէական պատարաւամա-
տոյցին ուրիշ կարեւոր մասերուն յիշատակութիւնն կ'ընէ :

Առաքելոց անունէն սկսեալ յաջորդաբար զրեթէ ամեն
մեծանուն Հարց անուամբ Պատարաւամատոյց խորհրդատեար
ունինք . սակայն այնչափ ձեռքեր միտած են յայնս՝ զի որո-
շակի ճշգիւ բուն հեղինակաց զրութիւնքն եթէ ոչ անհնարին՝
զէթ բաւական եւ բաւական զգուարին է :

Ինչպէս ի սկզբան անդ ըսինք՝ առ հասարակ քրիստոնէից
սովորական էր՝ կիւրակէից Ս. Ժողովն սկսել երախայից ներ-
կայութեամբ :

Մինչեւ յորդորական քարոզին աւարտումն միասին էին
եղբարք եւ անկնունք, ապա Երախայք ի բաց կը հանուին կ'ըսէ
Աւգոստինոս եւ հաւատացեալք կը մնան անդէն : Այս առաջին
մասն Երախայից պատարագ կոչուածն է , եւ կը պարունակէ
Սաղմոսերգոսիւնն՝ (ժամամուտն), (Երեքսրբեանն) , Գրոց եւ
Աւետարանի ընդերցումն, Յորդորական կամ Բարոզ :

Իսկ այն մասն որուն միայն հաւատացեալք ներկայ էին՝
կը կոչուի՝ հաւատացելոց պատարագն, կամ բուն իսկ Պատա-
րագն որ է բեկումն հացին :

(Այս կրկին բաժանումն զատ ունինք երրորդ մ'ալ , որ
ըստ մեզ Աղուհացից եւ Պահոց անուամբ կը յորջործուի. (Messe
des présanctifiés) : Խառնուրդ մ'է Երախայից եւ բուն Պա-
տարագին աղօթից, առանց սակայն հացի բեկման կանոնական
աղօթից : Կիւրակէից սրբեալ հացն եւ բաժակն կը ճաշակին :
Այս սովորութիւն կը պահուի ի մեզ ցարդ իսկ) :

Կարեւոր է զիսնալ՝ թէ ո՞ր ժամուն նախկին քրիստոնե-
այք կը մատուցանէին Պատարաւն :

Ս. Աւետարանին փրկչական նախատիպ օրինակէն կը տես-
նեմք՝ երեկոյին . զի յաջորդ օրն ըստ արեւելեայցս կ'ըսկսի

նախորդ երեկոյէն հաշուիլ : Ըստ այսմ ունինք մենք կրկին Ճրագալուցի պատարագներն : Առաքելոց համար եւս կը տեսնեմք նոյնպէս. յեմմաւուս զնացողաց մէջ Փրկիչն յարուցեալ նոյն ժամուն կը բեկանէ հացն : Դործոց մէջ կը գտնենք նաեւ ի զիշերի. ճրագալոց զիշերն Պաւղոսի երկար յորդորականաւ : Հալածանաց երեսնէ քրիստոնեայք ստիպեալ էին քան զլոյսն յառաջել ի Ժողով. Պիլնիոս կը զրէ առ Տրայիանոս (Թղ. Ժ. 99) զայդ այդպէս. Տերուղիանոս նոյնպէս վկայ է. Իսկ Եկեղեցւոյ խաղաղութիւնէն յետոյ կը տեսնեմք մերթ ի զիշերի, մերթ յերեք ժամու, մերթ վեց, եւ երբեմն յիններորդի : Այս մանաւանդ յիշատակելի աւուրց եւ տօնից համեմատ : Այլ իննևորդ ժամու պատարալք՝ կարծեմ թէ Աղուհացիցն էին եւ Պահոյ :

(Շարայարեի)

Հ Ն Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

Հ Ն Դ Ի Կ Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Բ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Տարակոյս չկայ թէ սանսկրիտ մեռեալ լեզու մ'է Հնդկաստանի մէջ, ինչպէս յոյնն ի Հելլադա, լատինն յԻտալիա եւ հայերէն գրաբարն ի մեզ :

Տարակոյս չունին շատ գիտնականք թէ սանսկրիտն ընաւ երբէք Հնդկաստանի մէջ հասարակաց լեզու եղած չէ. այլ միայն գրական եւ գիտնական եւ զեւանական բարբառ : Սակայն այսպէս կարծել հասարակաց ընդունելի չէ. մանաւանդ նկատելով վեդեան ժողովրդական կոչուած բարբառոյն եւ սանսկրիտի մէջ եղած սերտ կապն եւ յաջորդութիւնն, զի եթէ այս առանձին դասու մը սեպհական լեզու հանդիսացաւ ժամանակաւ՝ այլ միւս օտար դասակարգին ոչ իսպառ անըմբռնելի կամ անբացատրելի : Իբրեւ հիմնական վաստ սանսկրիտի միայն

դասական լեզու ըլլալուն՝ Գրիստոսէ երեք դար առաջ Աշոկա արքային արձանագրութեանց գաւառաբարբառ ըլլալն կ'առաջարկեն փոխանակ սանսկրիտի : Սակայն այսչափն բաւական պատճառ չէ փաստաբանելու . վասն զի բարեպաշտօն արքային զիտաւորութեանց ընդարձակութիւնն կրնար փոխանակ սակաւուց ոմանց ըմբռնելի լեզուոյն՝ աւելի եւս ընդարձակածաւալ ժողովրդոց հասկնալի ձայնն վարելու պատճառ ըլլալ : Եւ այս առ հասարակ սովորութիւն է . ինչպէս ռամկին հասկընալի ըլլալու զիտամբ ամենէն պերճախօս բեմասացին գաւառական լեզուով խօսիլն : Բարեպաշտօնն Աշակա որձաքարային ասլառաժուտէն սէր քարոզելով առ մարդիկ՝ գաւառաբարբառ լեզուն կ'ընտրէր . այլ այսու չենք կրնար ըսել՝ թէ աւելի ընտիր եւ տոհմային լեզուի մը պակասութիւնն պատճառ է ռամկականին զոյութեան : Հնդիկ երգերն՝ յորս ընկերութեան բարձր դասակարգն սանսկրիտ լեզուն կը վարէ, մինչդեռ ստորինն իր կարգին համեմատ խոնարհ գաւառաբարբառ մը , կը համոզեն զիս թէ հասարակաց գործածելի խօսուէն ընտիր լեզուի մը կենակից էին այլ եւ այլ ժողովրդական անկատար լեզուներ . առաջինն երթալով կատարելութեան հասաւ , մինչդեռ երկրորդը ի սպառ անջատելով ապականեցան : Վեդեան երգերուն մէջ մանաւանդ Աքարուալեդային՝ կը տեսնենք խօսուած գաւառական բարբառներու ոմանց կազմութեան եւ ոմանց զոյութեան նշաններն , որոնք վեդեան վերջին երգերուն շարագրութեան ժամանակակից են : Մինչդեռ ստորին դասակարգը օր քան զօր իրարմէ կը հեռանային եւ հին վեդեան լեզուն զանազան ճիւղերու կը վերածէին ապականելով՝ բարձր դասակարգը կատարելութեան զազաթնակէտն ջանադիր էին հասցունել այդ հնօրեայ վեդարէնն , եւ կը յաջողէին անշուշտ՝ վասն զի հաւատարիմ աւանդապահք եղած էին միշտ զաւակ ի հօրէ վեդեան զարուն հնութեանց եւ սրբութեանց :

Լեզու մը առանց խօսուելու չէ կարող բարձրանալ զրականութեան եւ պաշտօնականի կարգն . ամեն լեզու որ ընտիր եւ ազնուական կոչուի՝ ռամկին չլթուէնքէն կամ խօսուածէն քաղուած է . անշուշտ այս էր սանսկրիտին անցեալ մանկութիւնն ալ : Պրահմանականութեան յաղթանակն էր սանսկրիտի յաջողակ բարձրութիւնն . այլ պրահման դասակարգին կեանքն երբ քանի մը դար յետոյ կտրասեցաւ պուտտայականութեան յաջողութեամբն , գաւառական բարբառքն զրականութեան մէջ

մասն : Երբոր կրկին բարձրացուց զլուին պրահմանն եւ պուտտայութիւնն խոնարհեցաւ, նոր շունչ կ'առնէ սանսկրիտն եւ վերստին կը ծաղկի պողպատ մատենագրութեամբ : Սակայն այս յաղթանակներու մէջ երկար զարեր անցած են . եւ ահա երկրորդ սանսկրիտ մատենագրութիւնն կը ականեմք որ առաջինէն շատ բարձր է եւ ընտիր :

Ուստի թուի ինձ՝ թէ արիական լեզուն երեք դարադլխի կրնանք լամենել . առաջինն բուն իսկ վեդեան . ամենէն հին վեդական երգերուն ժամանակն . հազար հինգ հարիւրէ մինչեւ վեցերորդ կամ հինգերորդ դար նախ քան զՔրիստոս : Սակայն չենք մերժեր հաւաքածոյից կամ Սամանիդ կոչուած ժողովածոյ երգերուն մինչեւ երբորդ դար յետագէմ կազմութիւնն :

Երկրորդ դարն՝ որ ի հնագիտաց իւր վեդեան կը նկատուի , վասն զի բուն իսկ վեդեան երգերու վրայ հիմնեալ՝ նախկին ծագման հետքեր կը պարունակէ, խորհրդակցն սանսկրիտ կը կոչեմ : Այս միջոցս կրնանք գուցէ սահմանել վեցերորդ դարէ մինչեւ երկրորդ նախ քան զՔրիստոս : Հաւանական թուի ինձ թէ այս ժամանակիս սկիզբներն կատարուած ըլլայ գրոց գիւտն : Անշուշտ հետաքրքրական է զիտէն՝ որով եւ ներեյի ինձ պարզ խորհրդածեմ թէ ինչպէս այսօր ի Հնդկէս գիւտնագիր գրոց հետ կը վարեն զանազան նօտարագիրներ եւ շեղագիրներ, որք ըստ գաւառաց գաւառաց կը փոխուին, այսպէս հաւանական եւ անկասկած թուի ինձ՝ թէ ժողովրդական Աշոկայ արձանագրութիւնք՝ ինչպէս որ պարզ պարզ իմանալի ըլլալու համար ռամիկ լեզուաւ խօսուած են, նոյնպէս հասարակաց գիւրընթեւնոյի ըլլալու համար՝ կամաւ նօտր գրով արձանագրուած :

Այս երկրորդ դարուս մէջ կրկին նշանաւոր դէպքեր պատահեցան, որով հնդիկ պատմութիւնն եւ գրականութիւնն իրապէս բարգաւաճեցաւ : Մինչդեռ բրահմանք հազիւ կրցած էին զօրութիւն ստանալ, (ոչ առ հասարակ՝ այլ մասամբ իւրեք, վասն զի արիական ժողովրդոց ոմանք փոխանակ նուաճուելու ազդեցիկ իսկ եւ եւցան բրահմաններու վրայ), Պուտտայականութեան մեծագոյն քաղաքական եւ կրօնական բարեփոխութիւնքն սկսան երևիլ . եւ Յոյնք Ալեքսանդրի յաղթական աշխարհակալի հետ մտնելով հոն՝ իրենց բարքն եւ կրօնքն՝ տարալններն եւ կրթութիւնն՝ գիտութիւնքն եւ արուեստներն ծանօթացուցին : Եւ ահա հնդիկն՝ միշտ իր եզական ծագումն եւ իսկութիւնն պահելով հանդերձ՝ նոր ազդեցութիւններն կրեց հիմնովին :

Երրորդ շրջանն կը կոչենք Դասական սանսկրիտ, եւ ժամանակն կը դնենք՝ նախ քան զՔրիստոս երկրորդ դարէն մինչեւ մեր թուականին եօթնեւտասներորդ դարն ։

Այս թուականէն յետոյ անկումն է հետզհետէ . զանդեսեան դաւաճաբարբառներու խառնուրդ մը եւ խառնակոյտ . մինչեւ օտարական աշխարհակալներու առջեւ ընկճուած՝ կը ջլատի ի սպառ եւ ծնունդ կու տայ այդ խառնածնին՝ որ ցարդ ի զործածութեան է ։

Հնդիկ նախկին դրականութեան Եւրոպիոյ ծանօթանալուն առաջին պատճառ եղան Անգլիացիք . որ զառաջինն սկսան պեղել այդ յաւիտենական համբարքն ։

Քսանուհինգ զար ասորոյ մատենագրութեան արժանիքն անշուշտ շատ է ։ Պատկերի ընթերցողաց իւր հակիրճ նմոյշ մը կ'ընծայենք զայս, օգտակար կարծելով ։

Վեդեանն եւ Սանսկրիտն միայն զմեզ պիտի զբաղեցունեն ։

★

(Շարայարեյի)

Ա. Լ. ՊԵԱՆՔ

Կարծելով ակտորժելի նիւթ մ'ընծայել Պատկերիս Պատուական Բնութեցողաց՝ Ալպեան լեռանց վրայ մանրամասն տեղեկութիւն տալ խորհեցանք : Բնութեան վիհ եւ ահաւոր ծնունդներու մէջ ամենէն սիդսպանծն կրնանք նկատել՝ վերինքն. հսկայ զիտարանք անհուն տարածութեանց ջրերու եւ ցամաքի, ուսկից չկայ ծածուկ մը, ամեն բան հոլանի ասոնց բարձրադէտ աչաց առջեւ : Այդ երկնաբերձ բարձանց վրայէն կը հոսին տեղատարաւքն ջրոց, սաստկաշունչ հողմունքն, այտ ի՛ մրկկայ բոցն՝ որ ծովն ու ցամաք կը լափէ կը լզէ, այտի դառնաշունչ ձմերուքն, այտի անեղագոռ ժայթքն եւ ակներն աղբերաց : Հոն՝ յաւիտենական սառնարանքն, հոն՝ ահաւոր զարեւանդքն, վիհք, դահք, զահալէժք, անհունին սոսկալի պատկերն. հոն՝ տիեզերակալ միայնութեան եւ լռութեան սարսափելի վրդովումն լեռնակոյտ հիւսերու թաւալզլոր խորտակմամբ. հոն ի մի բան՝ անն ու գող Եւ սակայն հոն՝ այդ թոհուրոհի քաղսովն մէջ հողին կ'ակտորժի թափափոյ :

Ալպեանց քնդհանուր տեսարանն. — Եթէ աշխարհացոյց քարտիսին վրայ Միլան քաղաքն կեդրոն բռնելով՝ կարկինին միւս ձևով կէս բոլորակ մը գծենք, Միջերկրականէն դէպի ծովն Ադրիական, Ալպեանց չղթայն կ'ըստանանք : Սակայն կ'ենթադրուի թէ իրականին համար այդ կարկինն շատ եւ շատ մեծցունելու ենք. 1,200,000 մեղր տարածութիւն հարկ է տալ այդ կէս շրջանակին : Թիվոլիի եւ Մարենկոյի յաղթանակողին է այս կերպ սահմանել Ալպեանց չղթայքն. անոր՝ որ թէ աշխարհացոյցի եւ թէ նոյն իսկ այդ ցամաքին վրայ կատարած էր իր քննութիւնքն. իր առաջին յաջողութիւններուն վայրն : Եթէ Ընթերցողաց ոմանք ունեցած են այդ բազդն՝ եւ կամ թէ պիտի ունենան՝ ամարումն առաւօտ մը այդ քաղաքին մայր եկեղեցւոյն ճերմակ կուճերով յատակեալ պատշգամին վրայէն դիտել շուրջանակի այդ տեսարանն՝ պիտի համոզուին

թէ որչափ ճշմարիտ է մեծ Աշխարհակալին այդ զծած սահմանն :

Ինչո՞ւ համար չզիտեմ այդ զիտարմանէն վախճանակ ռաբիդ տակ տարածուող հրաշակերտ քաղաքն իսկոյն նկատելու, աչքը շուրջանակի ղընդ պատու սոսկալի ամբարտակին կը զիմէ, որ հարաւէն միայն ազատ կը թողու իր անցքն : Այդ է Ալպեանց կիսաբոլոր շլթայն : Իտալիա կոչուող զեղեցկատունի պարտիզին պատնէչն է այդ : Գաղղիոյ, Չուիցերիոյ եւ Աւստրիոյ մէջ ձգուած պարիսպ մը, որուն նմանն չկայ ուրեք . Ճենովայի ծոցէն մինչեւ Դրեսդ 1,200,000 մեղր տարածութեամբ, 50,000 մեղրէ մինչեւ 350,000 մեղր թանձրութեամբ, միջին չափով 3006 մեղր բարձրութեամբ . կատարն ամենախափի ճիւղն է պսակով :

Եթէ դառնանք դէպ ի հարաւային արեւմուտք՝ դադար մը կամ ընդհատում մը կարծես կը նշմարենք լեռնաշղթային : Համեմատական է սակայն այդ դադարն . Քատիպոնի կապանն է այդ . Ճենովայի եւ Նիսի մէջ, Սալոնայի վրայ, 490 մեղր Միջերկրականէն բարձր : Այս կէտէն կ'ըսիրին՝ աջ կողմը Ալպեանքն, ուր պիտի զիմենք մենք . ձախ կողմը Ապենինեան շղթայքն, որ մեր ընթացքին համեմատ դէպ ի հարաւ կ'երթան կը կորսուին : Նարդէոն Պոնաբարդ 1798ին այս ծործորէն կը մանէր Իտալիոյ դրախտավայրն . « Աննիբալ՝ կ'ըսէր, կարեց Ալպեանքն, մենք՝ չրջանն բրինք » : Չորս տարի յետոյ պիտի կտրէր սակայն այդ սառնապատ մշանջենաւոր լերինքն՝ ոչ թէ միայն Աննիբալի՝ այլ եւ Մեծն Կարոլոսներու նման :

Քատիպոնի կապանէն սկսեալ կուտակ կուտակ՝ յառաջ երթալով դէպ ի հիւսիսային արեւմուտք՝ կը բարձրանան մինչեւ 1795 մեղր առաջին աղեղնաձեւքն, Դէնտէի կապան յորջորջուած . Նիսի եւ Դուրինի անցքն, ուր պիտի չրջան ընենք յետոյ : Եւ միշտ դէպ ի վեր բարձրանալով հիսաքանչ բուրդի մը պէս յանկարծ կը ցցուին 3836 մեղր բարձրութեամբ : Վիզո լեռն է այդ . Ալպեանց առաջին ճիւղին վիթխարի զուլնն . 300,000 մեղր երկայնութեամբ . զոր հիներն եւ այժմեանք ծովային Ալպեանք կոչած են : Թէ այս եւ թէ յաջորդ բաժանմունքն մտացածին են . սակայն դիւրութեան համար ստեղծուած անուաներ, զոր հնութիւնն նուիրական ըրած է եւ մենք ալ կ'ընդունինք :

Վերջո լերան աջ կողմն՝ ուսկից Բո ահագին պեան կը դահալիթի՝ հետզհետէ կը յաջորդեն ձիւնապատ դոգացմունք եւ պորտալուսնք, տանց մէջ են ձիննկրա լեռն. Կրճնոպլի եւ Դուրինի ճամբան, Թալոր լեռն, Ֆրեթիւս լեռն, որուն տակէն կ'անցնի՝ (Վրկալաւ Մոն-Սընի կոչուած) հրաշակերտ փապուղին. վասն զի Մոն-Սընի 27,000 մեղր հեռի է. Այս է Ալպեանց երկրորդ ճիւղին սահմանն. 120,000 մեղր երկայնուած թեւամբ. Քորեան Ալպեանքն, Իտալիոյ եւ Դադղիոյ այս մասին դռներն :

Սընի սարէն 100,000 մեղր առաջ երթալով ապառաժուտ Ալպեանց վրայէն կը հասնինք Սպիտակ լեռն. Ողջունենք Ալպեանց տիրապետողն. Միւսնէն կարող չենք նկատել զայն. Մեծ Բարատի կոչուած ահագին ցցունքն կը ծածկեն զայն զրեթէ ի սպառ :

Սակայն իր բարձրագէտ աչերն արգելք չունին. Իտալիոյ Դադղիոյ եւ Զուիցերիոյ պարագեղներն միանգամայն կը զրկեն. Ալպեանց կեդրոն չէ Սպիտակ լեռն, այլ ամենէն բարձր կատարն, ոչ միայն Ալպեանց այլ եւ եւրոպական բոլոր լեռներուն. 4812 մեղր բարձր. Սպիտակ լեռն ինչպէս ըսինք Ալպեանց ամենէն բարձր գագաթն է. այս կէտէն կ'ըսվի այլ եւս խոնարհիլ մինչեւ Ադրիականի տիւնքն. Սակայն ընդ երկար անդալի է այդ. Սպիտակ լերան սռաջին քայլերէն սկսելով բազմաթիւ հսկայ բարձրութիւններ կը ցցունին ամեն կողմէ. որոնց չափն իրենց վրայ տիրապետողէն մեծ զանաղանութիւն չունի. Ս. Բեռնարդոս Մեծն կոչուածին անցքին վրայ կը հսկեն Վելան եւ Քոմպին բարձունքն. Սերվին կոչուած բուրգն Ալպեանց ամենէն եղակամն եւ վիթխարին է. Վարդ լեռն եօթնաստեղեայ ցցուններով պսակուած եւ դեղանի լանջքով ի սպառ սպիտակ. Միչապէլ՝ Զուիցերիոյ ամենէն բարձր կատարն. ինչպէս որ Սպիտակ լեռն Դադղիոյ, եւ Վարդն՝ Իտալիոյ. Ուէյս-միյս՝ ադամանդեայ կոյտ մը. Սիմբոնի անցքին աջակողման եւ ձախակողման պահակքն Ֆլէզսքոռն եւ Աոիւժու լեռներն. աւելի հեռուն Ս. Կոթարի ահագին զանգուածն. Տեսարանն այսչափ չէ, տակաւ առ տակաւ դէպ ի խորն՝ ուրիշ լեռնաշղթայի մը որ միւսներէն բնաւ անջատուած չունի՝ Պեռնեան Ալպեանց ալէզարդ ճակատներն կը տեսնուին. Ֆինտդերահարոռն, եւ դեռ հարիւրաւոր երկայն ու կարճ անուններ. Այս սրջափ եւ ինչ անուններ, ո՛հ, ինչպէս մաքի մէջ դեռեղել, եւ ինչպէս

այս անթիւ բարձանց իրենց նման զարհուրելի անուհներն մի առ մի ճանչնալ զանազանել : Ո՛չ. Ալպեանց համար չէ այդ խօսքն՝ թէ ամեն լու նման է միւսին. հոս ամեն ճակատ՝ ամեն գազաթ՝ մէն մի կապան՝ մի մի լանջ՝ իր յատուկ ձեւն առանձին կեանքն եւ անձնաւորութիւնն ունի. անգամ մը ճանչնալ զանոնք բաւական է, այլ եւս անհնար է չփոթելն, նոյն իսկ հեռուէն : Հաւատարիմ բարեկամներ են, չեն փոխուիր . կ'ենթադրուի թէ երբեմն խոժոռին . եւ ո՞ր բարեկամ չէ այդպէս :

Բոլոր այս հոկայից ցցուած մասն՝ Պէննեան Ալպեանք կը կոչուին , 200,000 մեղր երկայնութեամբ, Սպիտակ լեռնէն մինչեւ Ս. Կոթար : Պէն հին գալլիական լեռանց աստուածն է, զոր հռովմայեցիք իրենց սոմնադից կարգն դասած էին տիրապետելով այդ երկիրներուն, եւ կը կոչէին՝ Արամազդ Պէն :

Միլանի Տաճարին բարձրաւանդէն դիտելով՝ ճիշդ ճակախոյ վրայ հիւսիսի կողմն Ալպեանց կեդրոնն կը տեսնուի ահագին զանգուած մը քան թէ կատար Ս. Կոթար . ամբողջ չղթային հանգոյցն կազմելով : Այս հանգոյցէն սկսեալ դէպ ի չորս ծագ կը ձգուին Ալպեանք. ոչ միայն ի Զուրիցերիա ի Գաղղիա յիտալիա, այլ եւ ի Գերմանիա յԱւստրիա եւ մինչեւ Յունաստան եւ Թուրքիա : Այս կէտէն դէպ ի չորս ծագ կը հոսին Հռոն, Հսկնոս, Ահար , Բէօս , Թոզա, եւ այլն, վազելով Ադրիական՝ Հիւսիսային եւ Միջերկրական ծովերն : Կան շատ աւելի բարձր լեռներ, սակայն ամենէն ուշագրաւ եւ կարեւորն է Ս. Կոթար : Յառաջիկային պիտի անցնինք ասկից այդ վառուղիով զոր երկաթուղին կը կտրէ :

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԱՂԱԶԱՓԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

ԴԱՍԱԳՐԻ ՄԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՄԱՆ ԱՌԹԻՒ

(Շարունակութիւն տես քիւ 12)

Որչափ ալ Տաղաչափութեան հիմունքն շեշտերու վրայ յեցեալ են՝ սակայն այլ զիտելիք պակաս չեն. որոց զլխաւորն է թ առին սղութիւնն եւ երկարութիւնն :

Բուն նայ տառք ն, լ, ր երբ լերկ կամ զօրաւոր բաղաձայններու յաջորդեն՝ կը սղուին. զոր օրինակ՝ կլանել, բնակել, կրակ, եւ այլն, ասոնք միշտ սղու են. հետեւաբար առաջին երկուքն երկավանք, իսկ երրորդն միավանկ :

Միայն բացառութեամբ՝ եւ այդ հազուադէպ՝ կրնան ըլլալ ասոնք երկար :

Միավանկ բառից մէջ աւելի յաճախակի կը վարի այդ երկարութեան բացասութիւնն. զոր օրինակ խըլից, բընաւ, զըրունք, այլ երբ նախդիր ունենան կը սղուին. ի խ^օլից, ի բ^օնէ, զըզ^օրունս, ըզզ^օրաւ. վասն զի այն ատեն իբրեւ իմ — լից, իր — նէ զրուած կը նկատուին եւ կը կարգացուին :

Նոյնպէս երբ ա յօդակապիւ կազմուած բարդութեանց երկրորդ բառն՝ կամ ածանցներու հետեւորդն սոյն կարգաւ ու նենայ նայ տառն՝ թ զիրն կը սղի միշտ. ի բաց առեալ զարատւողութիւնքն. որք եթէ ճարտար զրչի ձեռամբ կատարուին. Այսպէս՝ համազ—բաւ, յոգնազ—լուխ, բաղմաբ—նակ, հա—ման—ման, եւ այլն. այսպէս նաեւ բաղաձայնք եթէ իրենցմէ առաջ ձայնաւոր զիր մը կամ նախդիր ունենան՝ կրնան սղիլ. զոր օրինակ, իկ—տակ, իս—մին, իծ—ղօտ. սոյնպէս նաեւ հայցականաց զ զիրն. այսպէս՝ առ իզ—քեզ, շիջող—բոց. նոյնպէս իզ—դեստ, իզ—լանալ, իզ—բահեղեղ. նոյնպէս ա տառիւ սկսողք. ի ս—տանալ, ի ս—պառնայիս, աւելաս—տաց, եւն. :

Յոյնք՝ լատինք՝ իտալացիք՝ եւ այլն, թ զիրն չունենալով՝

երկու բաղաձայնով սկսող բառերն միշտ կը սղեն, թէպէտ եւ յակամայս ալ ը զիրն հնչեն համառօտիւ : Մեր ը տառին չափաւոր գործածութիւնն լեզունիս շատ կ'անուշցունէ եւ բաղաձայններուն ծանրութիւնն կը թեթեւցունէ. այսպէս՝ կնդրուկ, կնդրկի, ստրուկ, ստրկի, եւ այլն : Պակաս է եւ լրիւպակ այդ խօսքն՝ թէ ը զիր մեր լեզուին տաղտուկն ըլլայ. կ'ենթադրուի չափաւոր եւ ճաշակաւ գործածութիւնն : Տաղաչափին պարտքն է լեզուն քաղցր ընծայել. լեզուի մը քաղցրաձայնութիւնն ձայնաւորաց առ հասարակ բաղմութենէն կախումն ունի . մեր լեզուն ալ ձայնաւոր զրերն շատցունելով կ'անուշնայ : Ասոր համար ջանալու է որ կրկին բաղաձայնով վերջացող բառերուն ետեւէն ձայնաւորով սկսող բառեր հառնին. ի՞նչ ի ստիպման է՝ միակ բաղաձայն ըլլայ յաջորդն : Օրինակաւ պարզենք .

« Բանակք կրկնաւորին .

« Բանակք թաղաւորին .

« Բանակք արքային : »

Նոյնպէս ջանաղիր ըլլալու է զի կրկին բաղաձայնիւ սկսող բառերէն առաջ ձայնաւոր լիննայ բառն. զօր օրինակ .

« Նոյին մնային » :

« Նոյա մնային » :

Այս փոքր եւ դուցէ թէ աննշան զիտողութիւններով լեզու մը եւ տաղաչափութիւնն կը քաղցրանայ : Ինչո՞ւ իտալական բարբառն հրեշտակային կը կոչի, վասն զի ամեն բառ ձայնաւորիւ կը յանդի բաց ի չորս հակիրճ բառիկներէ, եւ այդ ալ դարմանուած է՝ հետեւորդ բառին սկիզբն քաղցրալուր ի ձայնաւորին յաւելմամբն : Դիտելի է՝ զի ուրեք ուրեք ի տաղաչափութեան իտալական լեզուն բառերն կը կտրատէ եւ բաղաձայն կը ձգէ թէ բառին վերջն եւ թէ հետեւորդ բառին սկիզբն, այս վնասակար չէ. վասն զի քանի որ ճարտարօրէն գործադրուած է եւ չափաւոր՝ լեզուին կորով կուտայ : Մենք առ հասարակ ունինք բաղաձայնիւ սկիզբն եւ վերջաւորութիւն . կը մնայ ուրեմն ձայնաւորաց քաղցրութեան ուշ դնել, ամոքելով սակաւ մի կորովն :

Ինչպէս որ նայ տառերնիս՝ բաղաձայններու ետեւէն՝ ըի սղումն կը պահանջեն, այսպէս ալ երբ բառի մը վերջն բաղաձայն ըլլայ՝ նայ տառին ետեւէն ը չկրնար ընդունիլ. երգ, ելք,

մթերք, նենգ, կշապկնդ, եւ այլն. եւ պատճառն յայսնի է : Ասոր հակառակ երբ կրկին նալ առաքովէ քով գտնուին, թէ բառին սկիզբն եւ թէ բառին վերջն՝ ոմանք բացարձակ ընդ երկարութիւնն կը պահանջեն. ինչպէս, լըրանալ, նըրանաւ, լընուլ, առնելն, երբ, պարէնն, եւ այլն. իսկ այլք բացարձակ ընդ սղութիւնն. այսպէս, լրա—նալ, նրա—նաւ, լնուլ, առ—նելն, երբ, պարէնն, եւ այլն :

Յոյնք եւ լատինք՝ ինչպէս ըսինք՝ երկար եւ սուղ ձայնաւորքն ունին, եւ անոնցմով իրենց վանկերն կը հաշուեն : Երեք վանկով բառերն որոնց առջի երկու վանկերը սուղ են եւ երրորդն երկար՝ երկավանկ կը հաշուեն . եւ ասով իրենց համբոյր կոչած ռաքերնին (որ կրկին երկար վանկէ կը ձեւանայ) հաւասար կ'ըլլայ ասեղն ըսուած եռավանկ ռաքին . որուն առջինն երկար եւ երկու վերջինքն սուղ են : Ուստի իրենց մեծաչափ կամ դիւյզազնական տողն՝ վեց անգամ ունի, մէն մի անգամն՝ երկերկու ռաք , զոր վեցոսնեան կը սեպեն իրենք. թէպէտեւ 13էն մինչեւ 17 վանկ կրնայ ըլլալ : Բայց վասն զի ամեն անգամ երկու ռաքէ աւելի չունի, եւ տողին անդամքն վեց են, երկուսանոսնեան կը սեպուին : Նաեւ երկու բառք որոյ մին ձայնաւորաւ լմնայ՝ եւ միւսն ձայնաւորաւ սկսի վանկ մը կը կորուսանեն. իտալականաց նման . որով ըստ մեզ իրենց տողերուն վանկերն համաթիւ չեն :

*

(Շարայարեյի)

ՊԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅՑ

ՍՐԹՈՅ ՀՕՐՆ ՄԵՐՈՅ ՍԱՀԱԿԱՅ ՊԱՐԹԵԻ

Հ Ա Յ Ր Ա Պ Ե Տ Ի

Պատկեր հանդիսիս և տարւոյ Ս. Թուոյն մէջ յունական Եկեղեցւոյ կրկին Պատարագամատոյց գրոց վրայ խօսելով՝ (Ս. Բարսղի եւ Ս. Ոսկեբերանի)՝ յիշատակած էինք մեր Հարց Պատարագամատոյցներէն մի քանին, յորս յանուանէ այս չքնաղս. եւ ըսած էինք անդէն՝ թէ «Առաքելական եւ Լուսաւորչեան անուանքն կրող գրոց վաւերականութեան նկատմամբ եթէ խնդիր եւս ծաղի՝ սակայն անտարակուսելի է հնութիւննին. ունիմք ուրիշ մ'այլ՝ Ս. Սահակայ Պատարագամատոյցն, որոյ վրայ անհիմն համարիմ որ եւ է տարակոյս» : Անդէն յաւելուի՝ թէ «ուսենալով ի ձեռին . . . եւ վերջնոյ զաղափարումն՝ սակայն ոչ եւ հաւանական հրամանն (կենթադրեմ վէհին) կը լռեմ» :

Այժմ սոյն գրոց հին եւ ընտիր օրինակի մը զաղափարն ձեռքս ունենալով՝ ազատ կը համարիմ զիս որ եւ է անպատշաճութենէ, նուրբելով զայս չնաշխարհիկ երկ հրատարակութեամբ՝ Պատկերիս Պատ. Ընթերցողաց :

Հնութիւն եւ վեհ պարզութիւն՝ վսեմ եւ ճարտար մինչեւ յանգին՝ հայ լեզուիս ծնողանման հօր պատուական աւանդն առ մեզ : Սուրբ հոգին՝ Աստուծոյ Հոգւով լի՝ քնար թոթուուն անուղարար կը խօսի :

Ճաշակեցէք եւ տեսէք :

«Աստուածային Պատարագ
գոր արարեալ է Սրբոյն Սահակայ Հայոց
Հայրապետին»

«Սկիզբն Ս. Արամասի կատարի միւնչեւ ի բերել խորհրդոյն ի սեղանն սուրբ» :

Ծանօթ է Պատուական Ընթերցողաց՝ թէ ամենէն հին Եկեղեցին մինչ զՍուրբ Հայն բեկանեի՝ հաւատացեալք առ հո-

սարակ (Եղբարք) ներկայ կը գտնուէին եւ կը հաղորդէին խորհրդոյն : Եկեղեցւոյ առաջին օրերուն մէջ իսկ կարծեմ թէ անպատրաստք ումանք գտնուէին . ինչպէս Առաքելոց Գործք կը վկայեն, ապաշաւող հրեայք պիտի մկրտուէին անպատճառ ի Յիսուսի մկրտութիւնն : ինչպէս եւ հեթանոսք, անշուշտ նախ քան զայդ կը մարդէին զէթ ի հարկաւորս եւ յանհրաժեշտս, ինչպէս կը վկայեն նոյն Գործք : Այդ միջոցին՝ եթէ հաւատացելոց ժողով կայր անդէն՝ միաշաբաթի օրն կը ժողովէին ի բեկանել զհացն . եւ նախ քան զայդ՝ Երախայից ուսումն կը կատարուէր եւ կրթութիւնն : Այսպիսիք Ս. Հացին չէին հաղորդեր, այլ հոգեւոր հաղորդութեամբ միայն կը շատանային . համբոյր տալով Եկեղեցւոյն (ժողովոյն) հաւատացելոց՝ ուրեք ուրեք կը կենային ի ժողովին, եւ այլուր կը մեկնէին առ իրօնս :

Ս. Խորհրդոյն կ'ըսկսէր Ընծայից բերմամբն ի Սեղանն . եւ այդ իսկ Ընծայք խորհրդականք խորհուրդ կը կոչէին ի Հաւատացելոց :

Ումանք այս առաջին մասին՝ որուն Պատարագն կը յաջորդէ՝ Երախայից պատարագ անուն տուած են . եւ այս ոչ յանրաւի, եւ ոչ նոր ինչ յինքեան . զի այս մասն՝ յորում (Երեւսըրեան սրբաանցութիւնն եւ) Դիւք եւ Աւետարանք եւ յորդորական բան կամ քարոզ՝ Ս. Մկրտութեան պատրաստող Երեխայից մարդանդն է . 'Հարգապետարանն, Այս մասին իսկոյն Ս. Խորհրդոյ պաշտամանէն առաջ կատարուին ալ նոր ինչ չէ, եւ ոչ իսկ անխորհուրդ : Զի հաւատացեալք միայն տէրունի օրերուն համախմբուելով ի ժողով՝ (եկեղեցանալ)՝ ի վկայարանս կամ ի տան ուրեք՝ ի բեկանել զհացն՝ նախ հոգեւոր երգերով կ'ըսկսէին աղօթքն . եւ զի Մկրտելոց միայն շնորհուած են 'Քրիստոսի շնորհք եւ յարութեանակից կեանքն՝ ուստի ըստ կարգին զԵրախայս յայդ շնորհս կը մարդէին ի Գրոց եւ յԱւետարանէ եւ ի հաւատոյ հանգանակէն, եւ ապա ըստ հրամանին՝ զի մի անուս եւ անզուսպ մօքեր եւ անկարօղ սրտեր ի զուրդայթակղին՝ շատ անդ առ զրունս ելլել կը պարտաւորէին զայդպիսիս եւ աղօթել . բայց ոչ ի սպսու անմասն՝ այլ համբուրիւ ողջունի առ Եղբարս : Պինիոս Կրտսեր առ Տրայիւնոս թղթոյն մէջ 'Քրիստոնէից կիրականօրեայ առաւօտուն պաշտաման վրայ խօսելով սոյն այս կարգն կը հաւատէ . նախ առաւօտուն Երախայից հրահանգն, եւ ապա կ'ըսէ՝ Որոց ի կատարելն սովորէին զնալ ի բաց . եւ ապա Ազատն կը յիշատակէ : Նոյն այս

կարգն կը նշարենք նաեւ Ս Յուստինոս վկայի ջատագովականին մէջ : Այս ամենն կատարուելէ յետոյ՝ կ'ըսէ Սա՝ կը բերեն առ Առաջնորդն Հայ եւ Գինի ի խորհուրդ :

Ուստի Երախայից մարզանքն աւարտելով՝ կը բերեն զխորհուրդն (զընծայն) սքօղեալ ի սուրբ Սեղանն : Կը կնքէ սուրբ Ընծայիւքն առ հասարակ զժողովուրդն (եւ զԵրախայն) եւ սպա՝

« Քանանայն աղօթէ ի ծածուկ » . — « Տէր ամենակալ , Աստուած զօրութեանց , որ արժանի արարեր զմեզ օրհնել զքո ահաւոր զքաղցր անունդ . որ ցուցեր մեզ զմեծ եւ զփրկութեան զքո միածնիդ զայսպիսի զխորհուրդ . հաճեա՛ Տէր ընդ տառապեալքս ընդ մեզ՝ եւ զանարժան զքո ծառայքս արժանաւորեալ լինել սպասաւորս եւ պաշտօնեայս սրբոյ սեղանոյ քո . եւ բաւականս արա զմեզ զօրութեամբ Հոգւոյդ քո ի սպասաւորութիւնս յայտ , որպէս զի անդատապարտք կացեալք առաջի քո մեծի փառացի մատուցուք քեզ պատարագ օրհնութեան , զփառս եւ զպատիւ եւ զմեծ վայելչութիւն սրբութեանք քո , որ տաս չնորհս , որ առաքեալ զփրկութիւն , որ գործական եւ զամենայն⁽¹⁾ յամենայնի , աուր Տէր եւ յազագս իմոյ յանդանաց զքաւութիւն եւ վասն ժողովրդեանս անզիտութեանն զթողութիւն , լինել ընդունելի պատարագիս մեր որ հաճութեամբ առաջի քո եւ սրբութեամբ⁽²⁾ :

(Շարայարեի)

(1) Ի նոր օրինակս՝ « որ գործական եւ ամենայն յամենայնի » :

(2) Առաջին՝ Տուր լինել ընդունելի պատարագիս մեր (ընծայից մերոց) որ առաջի քո՝ հաճութեամբ եւ սրբութեամբ :

ԳԱՆՁԱՐԱՆՔ ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ

(Շարունակութիւն տես թիւ 12)

Երեք զասակարդի հետ բաղդատելով զմարդ՝ բանականաց
կարդին կ'ըսէ այսպէս .

« Հպի բնաւորութեամբ եւ յանմարմինս եւ յիմանալի բնու-
թիւնս, խորհելովն եւ իմանալով եւ գատելով զերաքանչիւրան՝
Բուն արմատին մէն մի ածանցն կը պարզէ թալգմանիչն . առ-
տէն բնաւորն է . Սակաւ մի յետոյ ունինք զազաքն առաքի-
նութեանց le complément des vertus. « զգազաթն առաքի-
նութեանց՝ զբարեպաշտութիւնն ի զիրկս ամիոյնելով : »

Մարդկային գեղեցիկ կազմածին զաշնակաւոր յօգաւորու-
թիւնն մի առ մի գովելով՝ զերաքանչիւրն՝ ասէ՝ առ, միմեանս
պատկանեաց ընտանեքար . գեղեցիկ յարմարած է վերջինս
բառ, dans une admirable harmonie (mettre) :

« Բանդի որպէս յերաքանչիւր կենդանիս միաւորեաց
զանդգայան ընդ զգայականացն, զոսկր եւ զմազ եւ զեղնգունս,
զճարպ քաղրթին . . . ընդ զգայնովք ջլօք, եւ արար յանդգայից
եւ ի զգայնոց շարակացեալ զկենդանին . . . եւ . . . արար
շարամօտիլ առ միմեանս . . . որպէս զի ոչ բազում ինչ մեկու-
սիլ ամենեւին անչնչիցն՝ յունողացն զսննդական զօրութիւն
տնկոց, եւ ոչ դարձեալ այսոցիկ յանբանիցն եւ ի զգայակա-
նացն կենդանեաց, եւ ոչ տնբանիցն ի բանաւորացն ամենեւին
օտար եւ անհաղորդ եւ առանց շաղկապի լինել բնակցի եւ
բնաւորի : Կ'ենթադրուի թէ մեծ ճարտարութեան գործ չէ
քանի մը բարդ կամ ածանց բառ կազմին . ինչպէս են շարա-
կացեալն, շարամօտեյն, եւ այլն . սակայն քանի որ խորթ չեն,
քանի որ հնութեան վերադանց եւ սրբազան կնիքն ունին, եւ
քանի որ իբր ուսումնական իմաստասիրական յատուկ զազա-
փարին ձուլարանէն ելած են , պէտք է հարկաւ ընդունելու-
թեան արժանանան, եւ չեմ ըսեր մատենադրականին՝ սակայն
ուսումնականին մէջ գէթ քան զմերն նախադասութիւն : Մեկու-
սիլ ասարկերութեան եւ զանազանութեան առմամբ գեղեցիկ

է զործածուած: Բռն արմատին յառաջագէտ կիրառութիւնն զիսկի է: Սննդական զօրութիւնն անկոյ *force végétative*ն:

«Քանզի տարբերի եւ քար ի քարէ զօրութեամբ իւրի: այլուր մագնիսն քար արտաքս ելեալ թուի յայլոյ քարանց բնութենէ եւ զօրութենէ, յայտերեւակ քարչելով յինքն եւ ըմբռնելով զերկաթ, որպէս կերակուր իմն իւր առնել կամեցեալ»
Մագնիտ քարի բնական ձգիչ զօրութիւնն այսպէս անբնական կերպով բացատրելէն յետոյ՝ յաջորդաւս բնագիտական երեւոյթ մը նոյն քարին՝ զեղեցիկս կը պարզէ. «Եւ ոչ միայն ի մինն երկաթ առնէ զայս՝ այլ եւ զայլս այլով ըմբռնել, հաղորդեցուցանելով զըմբռնեալն զամենեւեան իւրոյ զօրութեան. քանզի ըմբռնէ եւ երկաթ զերկաթ՝ յորժամ ի մագնիսն քարէ ըմբռնիցի: Մագնիտ քար *Pierre d'aimant* է: Սակաւի ինչ յետոյ ունիմք զգայուն եւ գնայուն բնութիւնք — *les êtres doués de la faculté de sentir et de se mouvoir*, որով կ'ունենամք զգայունքն եւ գնայունք: Անդէն հպատակաբար բառն կը վարէ թարգմանն յաջորդաբար եւ անործանաւոր յառաջխաղացման իմաստիւ:

«Քանզի գիտցեմորք գեռունս՝ որպէս զգայուն ծառս կաղմեաց եւ արմատացոյց զնոսա ի ծովու զօրէն անկոյ եւ իրիւ զփայտ եղ զխեցին շուրջ զնոքօք եւ կանգնեաց զնոսա որպէս տունկս»: Հեղինակն փոխանակ խեցեմորթ զեռունին կրկնակ բառ ունի զպինս եւ զեղիս. Պին կակղամորթից աղպէն, իսկ եղիս՝ ի ճառագայթածեւից, որու հպումն եղիճանման կը խայթէ. *Pinnes* եւ *Ortie de mer*: Գիտելի է զի նախնիք Պին կը կոչէին նաեւ այն կակղամորթքն որոց խեցեոյն մէջէն մարդարիտ կը քաղուի: Շօշափական կը կոչէ զգայութիւն *le sens du tact*ն. որով կրկնակ առանձին բառեր կրնանք ունենալ. շօշափական, *p. le tact*, իսկ զգայութիւն՝ *le sens*:

Արմատանայ, արմատ ձգել.

«Քանզի եւ սպունդն որ արմատացեալ է ի վէմն եւ ամփոփի եւ բանայ յորժամ ոք մասուցեալ շօշափիցէ . . . վառն որոյ եւ զայսպիսիս կենդանատունկս սովորեցան կոչել հինք »:

Ի վերոյ Պինն (Սկն՝ հայերէն) խեցեմորք անուանեցաւ ի թարգմանչէս, աստէն խեցեմորք բառն ունինք *ostracoderme* ճիշդ յունական բառին թարգմանութեամբ. իսկ պինք առանձին կը յիշին դարձեալ. «Եւ այսպիսիք ինչ բազումք ի խեցեմորթիցն որք կոչին փորձոյք երկրի »:

«Ըստ նմին օրինակի եւ զձայնն խնդրեալ դոցես. ի պարզ եւ ի միատեսակ ձայնէ ձիոյ եւ արջառոյ ըստ մասին՝ ի պէսպէս եւ ի գանազան եկեալ յառաջ՝ յագոսուոց եւ յալոց նմանախօսիցն հաւուց ձայն, մինչեւ ցյօղաւորն եւ կատարեալ ձայն մարդոյ » : Պարզ եւ միասնական ձայն կը կոչէ un cri simple et uniformeն. պէս պէս եւ զանազան ձայն կը կոչէ սակաւիկ ինչ աւելի բարձրագոյնն, եւ կը վերանայ մինչեւ յօղաւորն ձայն voix articulée, մարդկային ձայնին յօղաւոր ածականն յայտնի է թէ գեղեցիկ պատշաճած է :

Եւ այս յօղաւոր ձայնն՝ « պատկանաւորն բարբառ՝ կ'ըսէ չարամանեալ ընդ մտածութեացն խորհրդոյ՝ վեկուցիչ եղեալ մտաց չարութեանց » : Զեկուցիչն քարգմանն է աստէն, interprète, գեղեցիկ յարգարուած :

Իսկ էից կանոնաւոր աստիճանաւորումն գեղեցկագոյն մանաւանդ հայկաբանութեամբ կը կնքէ այսպէս. « Այսպէս յամենեցունց զամենայն գեղեցկապէս ի մի ժողովեաց զիմացականն եւ զերեւելիսս, միջնորդութեամբ մարդոյն լինելութեան » :

Առաջին էջերուն ամենէն գեղեցիկ հայերէնն եւ յունաբանութիւնքն այս տողերուս մէջ կը տեսնեմք : Այս երկրորդ անդամն է աստէն պատշաճ ոճով սովորական դարձուածքներու տեղ՝ փոխանակ ընդ այս եւ ընդ այն բացատրութեան՝ թարգմանչիս վարեին Միջաստիճան բառն. « միջաստիճան բանին եւ բանականին բնութեան մարդն կանգնեալ. — քիչ առաջ ըսած էր ի միջաստիճանս լինել (այսր եւ այնր) եւ էջ մ'անդին կը կարդանք, « Ոչ մահկանացու եւ ոչ անմահ, այլ ի միջաստիճանն երկաքանչիւր բնութեանցն » : « Եթէ ի մարմինն կոյս շեղեսցի՝, . . . ընդ (անասունս) եղիցի բոռակից » : Կրկին այս գեղեցիկ բառերուս յարմարագոյն դործածութիւնքն կը տեսնեմք :

(Շարայաբեյի)

ՊԱՏԿԵՐ ԼԱՆԳԷՍՆ

Ե Ի

ԿՐՕՆՔ ԵՒ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակութիւն տես քիւ 12)

Հելլենք ոչ միայն զընիկ ժողովրդոց իւրեանց կտակեցին մեզ զպատմութիւն՝ այլ եւ օտարաց բազմաց յորս ինքեանց չըջեալ էր եւ կամ որոց ընդ գաղութս յերկիր նոցա հասեալ, զծաղումն եւ զսերունդ զբարոյս եւ զկրօնս նոցա աւանդեցին: Որոց եթէ պակասիցեն ոմանց ի նոցանէ սաճարք աստուածոց եւ սրբալոյսք պաշտաման՝ չասեմ զճշմարտէն կամ զստոյն՝ զի մեր բանք առ հառարակ են աստանօր զկրօնից՝ այդուիկ ոչ եթէ անաստուածք այդոքիկ՝ այլ զի անսաման եւ անպարազիր զԱստուած գիտէին՝ վասն այնորիկ ոչ ի սահմանափակի այլ ի զլուիս լերանց ծառայէին նմա եւ յանտուս եւ յանձեռադործ տաճարս :

Եւ զինչ կատինք. ոչ սպաքէն ի տիրել ազգաց օտարաց զաստուածո նոցա եւ զպաշտելիս ի Հսովմ քաղաք փոխէին, զհռովմէականն քաղաքակցութիւն ձօնելով նոցա : Վկայ բանիցս Կեսար եւ Տակիտոս. եւ Կիկերոն ինքնին, որ ի Բ զիրս յաղագս Օրինաց այսպէս զրէ : Ձիք ազգ այնչափ անազորոյն եւ գաղանաբարոյ՝ որոց չիցեն իւր աստուածք, թէպէտ եւ ազիտացեալ զոր աստուած ունել ինքեան : Դարձեալ նոյն ինքն սա ի Տուսկուլ, վիճ. զիրք Ա. զլ. Ժ.Գ. զնոյն զայս երկրորդէ . Ամենեքին զիտակ են էութեան աստուածութեան կամ զօրութեան իմիք՝ զոր ոչ բանակցութեան մարդոյ կամ միախորհ հաւանութեան ստեղծեալ, ոչ օրինաց եւ ոչ օրէնսդիր մարդկան :

Ոչ սպաքէն զնոյն զայդ առաջի ամէնէ մեզ մարդկային փորձառութիւն, զի ազգք եւ ժողովուրդք ամենայն՝ հինօրեայքն եւ այսօրածինք պաշտօնասէրք աստուածութեան զտան հանապաղ մի զմիով առաւելեալք : Ձի ոչ այլ ինչ ի նորումս

և և հնուէն տեսանեմք՝ բայց տաճարք կանդնեալք հոյակապք, ողջակէղք և պատարաւք, երկք և օրհնութիւնք ի հռչակ անուանն, աղօթք և աղերսք և մաղթանք, տօնք մեծահանգէսք :

Ապաքէն տգիտացան ազգք ո՛ւմ իցէ անկ զաստուածութիւնն չնորհել, և զփառս անեղծին փոխեցին ի նմանութիւն եղծանելի մարդոյ և թռչնոց և չորքոտանեաց և սողնոց, զքար և զփայտ ծառայեցին, այլ ոչ անկաւ երբեք յուշոյ նոցա պաշտօն գերադուենին :

Արդ ի ցուցակութիւն միաձայն յանդիմանութեան ազանց և ազգաց յայտ և ի սոյն բան՝ յայտնի երեւին զի օրէնք բնածինք են կրօնք : Եւ զայդչափ և զայդպիսի հաստատամասութիւն մարդոյ ոչ մարդկան է ընծայել, այլ Աստուծոյ միայն, և զի չասեմ՝ թէ յԱստուծոյ միայնոյ առեալ է զառաջինն մարդոյ զգաղափար կրօնից :

Ո՛րք արդեօք տգէտ իցէ պաշտամանց և աստուածոց հարցն. զի ի սկզբանէ անտի որպէս ասէ մերս պատմիչ և քերդողահայր՝ յայտնի երեւի աստուածածանօթութիւն ազգիս . յորում եւ մեռելոցն յարութեան յիշատակ : Որպէս է տեսանել ի բանս առասպելացն ի քինախնդիր լինել տիկնոջն լիզեալ աստուածոցն ի կենդանացուցանել զմեռեալս : Նոր իմն պատկեր յանուն զիւրաց կանդնեալ տեսանեմք անդանօր և մեծապէս զոհիւք պատուեալ, յուցանելով ամենեցուն իբր թէ այս զօրութիւն աստուածոցն կենդանացուցին զմեռեալն, և այսպէս համբաւեալ զնմանէ : Եւ վրան անտառալայր սրբարանացն և սօսանուէր նուիրանաց, ձօնելով ըստ պաշտամանցն ի սօսիսն, զորոց սաղարթուցն սօսաւիւն՝ ըստ հանդարտ կամ սաստիկ շնչելոյ օգոյն՝ սովոր էին ի հմայս զնել զբազում ժամանակ : Եւ զի երկարեցից թուել զանուանս աստուածոցն՝ որոց սպաս և պաշտօն հարկանէին ըզձակաթ : Գիտեմք զնուէրս և զզոհս պատարագացն մատուցելոց ի վերայ բազնացն, յանտառս և ի ծագս լերանց, զցուլս և զնոխազս, զգափնիս և զսարգենիս, յորս անմահութիւն աստուածոցն ճանաչէր :

Մեծն յաստուածս՝ որպէս է տեսանել յամենայն աղինս՝ Արամազդ, մեծ և արին, արարիչ երկնի և երկրի, և զամենայն լիութիւն պարարտութեան ի նմանէ գիտէին : Ողջոյն տային միմեանց յանուն աստուածոցդ, և զչինութիւն մող-

թէին զիցն օգնականութեամբ , զլիութիւն պարարտութեան ,
յարւոյն Արամազդայ , եւ խնամակալութիւն յԱնահիտ տիկնոջէ
զոր յոյնք եւ հռոմք Տիանա կարգային : Հոգաբարձութիւն
մեծ էր նոցա ի պատուել զբաղինս զիցն աստուածոց չինուա-
ծովք եւ սպանդիւք զոհիցն , եւ գերեւելի գնոյակաւ զանեղծ
դիմն մեծարելով :

Իսկ եթէ այսչափ ինչ չիցէ բաւական՝ ի զիրս արտաքնոց
եւ պատմչաց հեշտին լիցի դտանել փափաքողաց :

*

(Շարայարելի)

ՆՈՐԱՏԻՊ ՄԱՏԵԱՆ

Վերջին տարիներու ի Կ. Պոլիս գտնուած Վարդապետութիւն ԺԲ Առաքելոց անուամբ յունարէն պատուական հին ձեռագիրն՝ քրիստոնէութեան որդանին սքանչելի մանրանկարն՝ ընդարձակ ծանօթութեամբ՝ հայերէն թարգմանուած է Սահակ Վ.է Նազարեթեան, եւ հրատարակուած 263 էջերով :

Հնախօսներու՝ Ս. Գրոյ քննիչներու՝ քրիստոնէութեան առաջին կազմութեան հետաքնին անձանց եւ Հայ. Եկեղեցին ուսումնասիրողներու համար ամենակարեւոր :

Կը վաճառի Պահճէ Գաբու ջրավաճառ Պօղոս Աղայի քով, Պոլսոյ ամէն հայ գրատուններն, Ղալաթիա Սեղբոս խան Բիւզանդեան գրատուն, Բերա Մեծ պողոտայի վրայ թիւ 153 հայ ծխավաճառին քով :

Գին 7 դահեկանի

ՊԱՏԿԵՐ տասն եւ հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պօլսոյ համար 40 դահեկան.
Գաւառաց եւ օտար երկիրներու համար
քղրատարի ծախքն ի միասին հաշուելով 50 « .

Իշխարանցիշր քիշ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա, Եեշիլ փողոց
թիւ 1, ուր պէտք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ քերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար .

RÉDACTION DU **BADGUERE**

Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N ° 1

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولتمشدر